

Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри морально-психологічного
забезпечення військ НУОУ (м. Київ)

Толок І. В., директор Департаменту військової освіти
та науки Міністерства оборони України (м. Київ)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВІЙСЬКОВОГО ФАХІВЦЯ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ

В даній статті розглядається психолого-педагогічна компетентність як основа професіоналізму військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки. Визначений взаємозв'язок педагогічних категорій психолого-педагогічна компетентність та професіоналізм.

Ключові слова: компетентність, психолого-педагогічна компетентність, військовий фахівець оперативного-тактичного рівня підготовки.

В даній статті розглядається психолого-педагогічна компетентність як основа професіоналізму військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки. Визначений взаємозв'язок педагогічних категорій психолого-педагогічна компетентність та професіоналізм.

Ключевые слова: компетентность, психолого-педагогическая компетентность, военный специалист оперативного-тактического уровня подготовки.

The psychology and pedagogy to competence considers In this article what a basis of professionalism of military specialist operational tactical level preparation is. Definite intercommunication of pedagogical categories of psychology and pedagogy to competence and professionalism.

Key words: competence, psychology and pedagogy to competence, military specialist operational tactical level preparation.

Соціальні зміни в суспільстві викликали зміну парадигми військового навчання та виховання. В сучасних умовах вона передбачає перш за все самостійність, творчість, ініціативу, відповідальність, вміння прийняти правильне рішення в складних, екстремальних умовах. Тому педагогічний процес вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) потребує удосконалення організації навчально-виховного процесу і як результат сформованості психолого-педагогічної компетентності випускника ВВНЗ.

Одним із оптимальних шляхів одночасного задоволення потреб як випускників військової магістратури, так і їхніх замовників є застосування компетентнісно-орієнтованого підходу до їхньої підготовки у вищій військовій школі. Вимоги до офіцера Збройних Сил України сформовані у ряді документів і законів. У них передбачено, що офіцером повинна бути особа, яка має відповідну освіту, належний рівень психолого-педагогічної компетентності, яка здійснює військову діяльність по захисту Вітчизни.

Виходячи з цього потребою сучасності є – зростання вимог до моральних, психологічних і професійних якостей військовослужбовців та їх елітної частини – офіцерів, до їх професійної освіти, які виконують завдання щодо навчання та

виховання підлеглих. Від рівня підготовки офіцера, його моральних та ділових якостей в повній мірі залежать боєготовність та боєздатність підрозділів та військових частин. З педагогічної точки зору офіцерський склад являє собою найбільш підготовлену та досвідчену категорію військових педагогів, яким належить керівна роль у навчально-виховному процесі.

Військовий фахівець оперативного-тактичного рівня підготовки зустрічається з труднощами у службовій діяльності, які пов'язані головним чином із недостатністю досвіду у навчанні та вихованні особового складу.

Основними з них, як показав аналіз службових відгуків на випускників, є:

недостатня сформованість психолого-педагогічних умінь, необхідних для організації військового навчання та виховання особового складу;

поспішність у вирішенні складних виховних завдань, в оцінці дій та вчинків підлеглих;

невміння встановити гармонійні взаємовідносини на основі статутних вимог з військовослужбовцями, знаходити правильні шляхи зміцнення дисципліни в підрозділі;

відсутність витримки у конфліктних ситуаціях;

відсутність необхідної цілеспрямованості, вміння застосовувати

знання в плануванні та організації дій підлеглих;

недостатнє вміння аналізувати підсумки своєї діяльності та діяльності військового колективу;

несформованість стилю діяльності, який забезпечує досягнення поставленої мети.

Підготовка магістрів у системі вищої військової освіти спрямована на створення умов для творчого розвитку обдарованої особистості і підготовку військових фахівців за функціональними напрямками діяльності: науково-дослідним (творчим), науково-педагогічним, управлінським. Військовий фахівець оперативно-тактичного рівня підготовки повинен володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, вміннями інноваційного характеру, навичками науково-дослідної, науково-педагогічної та управлінської діяльності, набути певний досвід використання одержаних знань у відповідній сфері професійної діяльності.

Компетентістний підхід пов'язаний зі створенням у свідомості образу ідеального професіонала в сфері оборони, який здійснює ідеальну діяльність. Вона знаходить своє відображення в освітніх кваліфікаційних характеристиках, моделях спеціаліста, професіограмах тощо. Під поняттям компетентістний підхід необхідно розуміти спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових та предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є сформована загальна компетентність, що є сукупністю ключових та предметних компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості військовослужбовця. Така характеристика повинна бути сформована у процесі навчання та виховання і містити знання, вміння, досвід діяльності та поведінку військовослужбовця.

Аналіз змісту підготовки військових фахівців оперативно-тактичного рівня, свідчить, що випускник – це професіонал у сфері оборони з фундаментальною науковою підготовкою, який володіє сучасними інформаційними технологіями, підготовлений до участі в психолого-педагогічній діяльності.

Збройним Силам України необхідний професіонал в сфері оборони, який має сформований творчий, морально-особистісний досвід. Виходячи з цього, проблема формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки в умовах Національного

університету оборони України, постає як одна з найвагоміших, розв'язання якої, багато в чому забезпечить сталий розвиток ЗС України.

Педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення та відбивають найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, що існують у реальній дійсності. Ці поняття називають категоріями педагогіки [2, с. 420]. Серед них чільне місце займає категорія психолого-педагогічної компетентності.

З'ясуємо сутність поняття “психолого-педагогічна компетентність”. Складне слово “психолого-педагогічна” засвідчує наявність двох аспектів компетентності – педагогічного і психологічного.

О. Дубасенюк розглядає професійно-педагогічну компетентність як сукупність умінь майбутнього педагога особливим способом структурувати наукові та практичні знання з метою ефективного вирішення професійних завдань [5, с. 71], компонентами якої є: компетентність у галузі теорії та методики виховного процесу, його мети, завдань, принципів, закономірностей, змісту, способів, форм методів; компетентність у сфері фахових предметів та знання того, як зробити сам процес виховання та зміст предмету провідними способами виховання учнів; соціально-психологічна компетентність у галузі спілкування; диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості; аутопсихологічна компетентність у сфері переваг та недоліків професійної діяльності та особистості.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що професійно-педагогічна компетентність є комплексною характеристикою здатності педагога бути суб'єктом власної діяльності; вона включає сукупність знань, які дозволяють кваліфіковано судити про питання сфери професійної діяльності; здатність висловлювати авторитетну думку в різних проблемних ситуаціях; стан, що дозволяє діяти відповідально, з гарантією результату.

На необхідність поглиблення психологічних знань, розвитку психологічної компетентності, як сукупності психологічних якостей, що впливають на результативність діяльності, вказує А. К. Маркова [11] у своїй психологічній концепції. Н. В. Кузьміна під психологічною компетентністю педагога розуміє сукупність

психологічних знань, умінь, навичок, необхідних для успішного здійснення його функцій щодо виховання, навчання і розвитку особистості [8].

На думку В. А. Семиченко [12, с. 35], психологія, що викладається у вищих навчальних закладах, орієнтована швидше на логіку науки, а не на логіку практичних потреб людини. Пряме декларування її значущості для життя та професійної діяльності не може орієнтувати студентів на підвищення своєї психологічної грамотності, або, ширше, психологічної компетентності. Компетентність взагалі – атрибут особистісного рівня, система тих засвоєних засобів, за допомогою яких людина розв'язує ті чи ті завдання. Будь-які знання, окремі навички або вміння лише тоді стають дійовими, коли інтегруються у цю загальну систему засобів, вступають у зв'язки з іншими структурними елементами, творчо модифікуються, гнучко використовуються відповідно до цілей і умов діяльності або міжособистісної взаємодії. Зрозуміло, що психологічна компетентність не може формуватися на сприйнятті психології як рецептурного довідника, котрий визначає, як треба поводитися в тих чи інших ситуаціях.

Феномен психологічної компетентності дав нам підстави для розуміння її в якості багатоаспектного структурованого утворення, що складається із певного відносно константного набору психологічних характеристик. Відповідно до цього, адекватним щодо визначення змісту зазначених характеристик був визнаний комплекс психодіагностичних прийомів, який, дає змогу отримати позитивну відповідь стосовно змісту особливостей взаємозв'язку зазначених складових з одного боку, а також можливість визначити шляхи і конкретні засоби оптимізації психологічної компетентності військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки як одного із вагомих чинників здійснення ним психолого-педагогічних впливів, спрямованих на підвищення якості організації навчально-виховного процесу.

Н. І. Лісова визначила психолого-педагогічну компетентність педагога як сукупність теоретичних психолого-педагогічних знань, практичних умінь і навичок, здатностей до спілкування і розвитку особистісних характеристик, що дозволяють творчо здійснювати професійно-педагогічну діяльність, змінювати її відповідно до педагогічної ситуації,

досягаючи якісних результатів у навчанні, вихованні та розвитку учнів [9, с. 17].

О. І. Гура визначив психолого-педагогічну компетентність викладача вищого навчального закладу як складну особистісно-професійну системну якість, яка забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності [3, с. 304].

У військовій сфері І. П. Чистовська визначила педагогічну компетентність майбутніх магістрів військового управління як інтегративну властивість особистості, яка включає сукупність знань, навичок, умінь у психолого-педагогічній галузі, здатність впливати на процес розвитку і саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості військовослужбовців, дозволяє виконувати соціально-ціннісні функції у військовому колективі, попереджувати й усувати прояви негативної поведінки підлеглих [13, с. 149].

В структурі професійної компетентності командира В. М. Дружин визначив поняття психологічної компетентності як сукупність знань, умінь і особистісних якостей, необхідних для успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємовідносин командира з особовим складом. Він визначив, що психологічний компонент відповідає всім видам і функціям командирської діяльності в особливості через спілкування з підлеглими в реалізації функцій виховання підлеглих [4, с. 79].

Є. Ю. Литвиновський на основі дослідження професійних якостей офіцера структури виховної роботи визначив, що психолого-педагогічна компетентність передбачає наявність у менеджерів виховного процесу педагогічного передбачення, педагогічної техніки, які поряд з іншими особистісними якостями вміщуються в поняття “педагогічна майстерність” офіцера структури виховної роботи [10, с. 32].

На думку В. В. Ягупова [14, с. 60] через специфіку військово-професійної діяльності та функціональних обов'язків кожен офіцер водночас є вчителем, вихователем і організатором усього військово-педагогічного процесу, який за наявності певної військово-професійної підготовленості, психолого-педагогічної компетентності, розвинутих особистісних

властивостей може досягти позитивних результатів у навчанні, вихованні та психологічній підготовці військовослужбовців.

Розгляд сутності понять педагогічної і психологічної компетентностей підводить до з'ясування категорії “психолого-педагогічна компетентність”. Ця категорія у поглядах учених постає як пропорційна сукупність професійних, комунікативних, особистісних рис офіцера, який виконує функцію військового педагога, що допомагають йому досягати якісних результатів у процесі навчання та виховання; як сукупність взаємопов'язаних професійно-теоретичних знань, практичних умінь, комунікативної діяльності, що дозволяють здійснювати діяльність адекватну своїм здібностям, досягати якісних результатів у процесі навчання і виховання; як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що виражається в готовності офіцера-випускника до самостійної побудови педагогічної діяльності.

Аналіз досліджень дає можливість стверджувати, що психолого-педагогічна компетентність – це комплексна властивість особистості яка складається з поінформованості в спеціальній, методичній та психологічній областях [7, с. 89], здатність військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є педагогічні здібності, під якими розуміють комплекс психічних властивостей та якостей особистості, які є умовою досягнення високих результатів у навчанні та вихованні [1, с. 223-224].

Психолого-педагогічна компетентність розглядається як система спеціальних знань та умінь, оволодіння якими дозволить забезпечити майбутньому офіцеру високий результат у виховній діяльності та спілкуванні з підлеглими та здатність до професійного та особистісного зростання.

Психолого-педагогічна компетентність військовослужбовця включає: основні психологічні характеристики особистості та методи їх діагностування; психологічні закономірності міжособистісної взаємодії і, зокрема, спілкування; соціально-психологічні механізми регуляції групової творчої діяльності; формування ефективних творчих та управлінських “команд”; психологію військових колективів; психологічні аспекти поведінки тощо;

Психолого-педагогічна компетентність як категорія педагогічної науки займає чільне місце у системі педагогічних категорій; вона є складовою професійної компетентності, що входить у структуру професійної майстерності.

За визначенням академіка АПН України І.А.Зязюна “Підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізується)” [6, с. 31].

Професіоналізм – це сукупність, набір особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання завдань. Коли стверджують про професійне виконання праці, завжди мають на увазі її здійснення на високому рівні. Професіоналізм розкривається через компетентність, поєднання психологічних якостей, що дозволяють діяти самостійно і володіти здатністю виконувати певні функції та включає:

професіоналізм знань на основі комплексності, особистісної забарвленості та одночасне їх формування на теоретичному та технологічного рівнях;

професіоналізм спілкування як суб'єкт-суб'єктну взаємодію у стосунках з вихованцями;

професіоналізм самовдосконалення через самоосвіту та самовиховання.

Реформування військової освіти висуває такі основні вимоги до психолого-педагогічного аспекту професіоналізму військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки:

бути носієм ґрунтовних та всебічних знань, систематично поновлювати та поповнювати їх;

акцентувати увагу та надавати перевагу педагогічній творчості та креативності у вирішенні педагогічних проблем;

підвищувати світоглядну й гуманітарну направленість педагогічного процесу, прищеплювати вихованцям уміння творчо застосовувати свої знання у професійній діяльності та повсякденному житті;

головну мету вбачати в розвитку та професіоналізації особистості тих, хто навчається, а не передачі їм знань, навичок та умінь;

удосконалювати організацію та всебічне методичне й дидактичне забезпечення тих, хто навчається;

забезпечити неупереджене оцінювання рівня підготовленості суб'єктів навчання, постійно розвивати у них аналітичне та творче мислення;

забезпечити підготовку військових фахівців, які б раціонально поєднували в собі ґрунтовні теоретичні знання та високий рівень практичної підготовленості.

Ми визначаємо психолого-педагогічну компетентність військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки як індивідуальну "траєкторію" сходження до вершин професіоналізму, засобами переходу від одного рівня професіоналізму до іншого.

Професіоналізм військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки – результат індивідуальної самореалізації особистості. Реалізаційна спрямованість відбивається в ієрархічній структурі мотиваційної сфери особистості, виявляється у цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні як інтерес, захоплення, відчуття перспективи.

Під психолого-педагогічною компетентністю офіцера слід вважати систему психолого-педагогічних знань,

умінь та навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання двоєдиних цілей офіцера: по-перше, забезпечення високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, саморозвиток військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки.

Отже, для військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки сформована психолого-педагогічна компетентність визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту психолого-педагогічної компетентності найбільш високого рівня пов'язані з формуванням творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних та складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в освітньому процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні та фізичні якості через самовиховання і самоосвіту в період навчання у Національному університеті оборони України та постійного вдосконалення своїх якостей у процесі подальшої професійної діяльності.

Література

1. Батыщев С. Я. Энциклопедия профессионального образования: В 3 т. / Батыщев С. Я. – М., 1999. – Т. 2. – 504 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [ред.-упор. В. Бусел.] – Київ-Ірпінь : ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.
3. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: Монографія / Олександр Іванович Гура. – Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2006. – 332 с.
4. Дружин В. Н. Психологическая компетентность в профессиональной деятельности командира полка (батальона): дис... канд. психол. наук : 19.00.03 / Дружин Владимир Николаевич. – Тверь, 1998 – 130 с.
5. Дубасенюк О. А. Основи теорії і практики професійної виховної діяльності / Олександра Антонівна Дубасенюк. – Житомир : Житом. держ. пед. університет ім. І.Франка, 1995. – 187 с.
6. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф., Самещенко О.Г., Семиченко В.А., Тарасевич Н.М. Педагогічна майстерність.-К., 1997
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н. В. – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.
8. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя / Кузьмина Н. В. – М. : АПН, 1990. – 149 с.
9. Лісова Н.І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Н. І. Лісова. – К., 2005. – 20 с.
10. Литвиновський Є. Ю. Офіцер структур виховної роботи в Збройних Сил України – менеджер виховного процесу / Є. Ю. Литвиновський // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка: військово-спеціальні науки. – 2003. – № 5–7. – С. 29–33.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма / Маркова А. К. М. : Наука. – 1996. – 123 с.
12. Семиченко В. А. Використання психології в навчально-виховному процесі вищої школи / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 35–36
13. Чистовська І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Чистовська Ірина Петрівна. – К., 2006. – 268 с.
14. Ягупов В. В. Педагогічна майстерність офіцера / В. В. Ягупов // Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – 2002. – № 4 (29). – С. 60–71.